Wiesner Péter

Szembenézés?

VISSZHANG - LX. évfolyam, 14. szám, 2016. április 8.

1. Vásárhelyi Mária cikkében (*Szembenézés önmagunkkal, ÉS,* 2015/51–52.) azt állítja, hogy téved az, aki a jelenkori demokrácia válságára az 1989-es hagyományokhoz való visszanyúlásban, a 90-es években felépített intézményrendszer rekonstrukciójában keresi a megoldást, mert a demokrácia elvontabb értékei és intézményei a társadalom többsége számára nem népszerűek, elsősorban azért, mert összekapcsolhatóak az anyagi biztonság elvesztésének tapasztalatával. Javaslata az, hogy a rendszerváltást követően létrejött elitdemokráciánál a szélesebb tömegek számára sokkal vonzóbb alternatívát keressünk.

2. Statisztikai adatokkal és közvélemény-kutatási eredményekkel támasztja alá, hogy az emberek többségének értékpreferenciáiban első helyen szerepel az anyagi jólét és egzisztenciális biztonság, a demokratikus értékek, mint szabadság, jogállam, igazságosság stb., csak ezek után következtek. Ez utóbbiaknak hangsúlyosabb jelenléte a lakosság körében csak a rendszerváltás idején volt észlelhető, akkor is csak azért, mert az emberek úgy gondolkodtak, Nyugaton is demokrácia van, ott jobban élnek, ha itt is az lesz, akkor mi is jobban fogunk élni. A rendszerváltás politikai síkon a demokrácia értékeivel lépett föl, viszont az egzisztenciális, anyagi síkon a legtöbb embernek veszteséget okozott. Ezért mintegy kapcsolt áru, az emberek nagy többsége úgy vélekedett, ha ez a demokrácia nevű politikai rendszer nekem anyagi veszteséget okoz, akkor nem lehet valami jó, nem kérek belőle.

3. Nem vitatom, hogy nem sikerült vonzóvá tenni a demokrácia értékeit. Az ebből levont következtetéssel nem értek egyet. Szerintem egy demokratikus elköteleződéssel bíró formáció hatalomra jutása esetén Magyarország számára a jelenlegi helyzetben az volna a legjobb megoldás, ha rövid átmenettel vagy azonnal bevezetnék a 2010 előtti törvények és alkotmány javított-módosított változatát. (Ennek gyakorlati, kodifikációs kivitelezhetősége, valamint a korrekció milyensége és mértéke fontos kérdés, de ezek kifejtése meghaladja jelen írás kereteit.)

4. Az alapkérdést úgy érdemes feltenni, hogy most, az éppen aktuális jelenben mit lehetne tenni egy demokratikus elkötelezettségű csoportnak, ha bármely jelenleg elképzelhetetlen módon, de hatalomra kerülne. Az, hogy az aktuális jelenre nézve van koncepciónk, nem zárja ki, hogy vele párhuzamosan egy vonzóbb alternatíván is gondolkodjunk, vagy jelenbeli elképzeléseinkkel szemben azt a követelményt támasszuk, hogy minél rugalmasabbak legyenek egy későbbi vonzóbb alternatíva befogadására. Az alapkérdés jelenre vonatkoztatásának szükségességét nem gyengíti az, hogy éppen most (és a közeljövőben) kevés esélye van a hatalomváltásnak. Ebből nem az következik, hogy bőven van időnk gondolkodni vonzóbb alternatívákon, hanem az, hogy a rendelkezésünkre álló tapasztalatokból mielőbb megalkossunk egy olyan koncepciót, mely szerintünk a jelenben leginkább hordozza a hatalomváltás lehetőségét. Mindig lehet olyat mondani, amit most a legjobbnak (vagy legkevésbé rossznak) tartunk, és ez mindig több, mint azt javasolni, hogy gondolkodjunk egy vonzóbb alternatíván. Ez utóbbi attitűd a reménytelenség és a tehetetlenség érzetét erősíti. A hatalomváltás esélyét hordozó társadalmi helyzet létrejöttének szükséges, de nem elégséges feltétele egy reális elképzelés megléte.

A pusztán kritikai megközelítés elhárítja azt a felelősséget, és megspórolja azt az intellektuális erőfeszítést, mely arra irányulna, hogy a jelen helyzetre reális koncepciót alkossunk.

Vásárhelyi megoldási javaslata szépen tükrözi a mai magyar „értelmiség” intellektuális tanácstalanságát.

5. Ha most kell mondanunk valamit, nem tehetünk mást, mint a jelen adottságaiból kiindulnunk. Jelenleg

mi rendelkezik mozgósító erővel? Utálhatjuk a cigányokat, liberálisokat, menekülteket stb., bevezetnénk a halálbüntetést, szeretjük a rezsicsökkentést és tiszta aluljáróinkat, s természetesen szeretnénk gyarapodni.

A liberális demokrácia értékei nem jöhetnek szóba, hiszen láthattuk, nem rendelkeznek mozgósító erővel. Azaz olyannak kell lennie a vonzóbb alternatívának, mely nem a liberális demokrácia értékeire épül, és nem a jelenleg működő mozgósító erők közül választ. Nehéz ügy. Egyedül az anyagi jólét és biztonság ígérete jöhetne szóba, de ez önmagában semmitmondó, hisz ezt mindenki ígéri.

Tehát a választási lehetőségünk a jelenre nézve: vagy föladjuk azt, hogy most mondunk valamit, és egy vonzóbb alternatívát keresünk, vagy lemondunk a mozgósító erő követelményéről, és arról beszélünk, amit a mostani helyzetre legjobbnak gondolunk. Szerintem a második lehetőség jobb.

6. Abból, hogy Vásárhelyi a népszerűség érvét használja, arra következtetek, hogy a demokrácia értékeiben gondolkodik, hisz elvileg a demokrácia az a rendszer, ahol az juthat hatalomra, ami vagy aki népszerű. Feltételezem, ő a vonzóbb alternatívát egy a rendszerváltáskori demokráciától gyökeresen eltérő demokráciának gondolhatja, melynek viszont, ha demokrácia, szükségképpen hordoznia kell annak ismert értékeit, melyek jelenleg alacsony értékpreferenciával bírnak, azaz nem népszerűek.

Vásárhelyi cikkéből számomra egy önellentmondó álláspont rajzolódik ki.

Az ellentmondás csak akkor oldható fel, ha a jövőben valamiképpen népszerűvé tesszük a demokratikus értékeket. Ebben az esetben viszont nem lehet érv a rendszerváltáskori intézmények restaurálása ellen, hogy jelenleg nem népszerű, mert jelenleg semmiféle demokrácia nem az.

7. Ha nem tudunk alapvetően újat mondani, és a jelenlegi rendszer nem tetszik, akkor kézenfekvő a múltunkban keresni olyan demokratikus hagyományt, melyhez vissza lehet nyúlni. Szóba jöhetne 1848, 1818, 1946, 1956 is, de komplex, teljes egészében vállalható, kiforrott rendszernek egyedül az 1989–90-ben létrejött intézményrendszert tekinthetjük, melynek bevezetése közmegegyezéssel történt.

8. A rendszerváltáskori demokrácia intézményrendszerének létrejötte két feltételnek köszönhető. Az egyik a kedvező történelmi helyzet, a másik ennek a lehetőségnek a megragadására való képesség. Konkrétabban fogalmazva, a Szovjetunió meggyengülése és az éppen rendelkezésre álló, megfelelő minőségű és mennyiségű szürkeállomány, mely alatt elsősorban a demokratikus ellenzék személyeit értem. Magyarország képes volt kihasználni a kedvező történelmi szituációt, nem harcolta ki közvetlenül, de élt a lehetőséggel, és megalkotta történelmének első, a fejlettebb demokráciák színvonalához mérhető demokratikus intézményeit. Ennek szélesebb körű támogatottsága addig volt, míg az anyagi jobblét reménye kapcsolható volt hozzá, míg a nyugati jólét szinonimájának tekinthették. Magyarország képes volt élni azzal a lehetőséggel, hogy létrehozzon egy színvonalas intézményrendszert, de a létrejött struktúrákat nem tudta tartósan a köz megelégedésére működtetni. A szélesebb tömegek megbuktak abban, hogy az intézményrendszert használva kikényszerítsék érdekeiket a működtető elitből, míg a működtető elit kudarcot vallott abban, hogy ne éljen vissza azzal, hogy az emberek nem képesek használni a létező ellenőrző mechanizmusokat. (Az „elit” kifejezést semmiképpen sem minőségi megkülönböztetésként használom, csupán abban az értelemben, hogy a nép azon kisebb része, akiket a nép maga közül mindenkor felfogad bizonyos ügyei intézésére.)

A rendszerváltás megbukott, de ennek elsősorban nem az intézményrendszer volt az oka, hanem az intézményeket működtető személyek.

Annyiban előre kódolt volt a társadalom egészének kudarca a demokratikus intézményrendszer működtetésének vonatkozásában, amennyiben alig rendelkeztünk demokratikus hagyománnyal, és az antidemokratikus rendszerekben szocializálódott tömegek erre predesztinálták. A magyar társadalom 1989–90-ben a demokratikus érettségét meghaladó intézményrendszert kapott.

Az viszont nem volt elkerülhetetlen, hogy a kétségkívül meglévő demokratikus elköteleződéssel bíró

progresszívebb „elit” kihasználva a demokratikus értékek időleges, nem elvszerű, anyagi okokból létező magasabb támogatottságát, ne tudott volna felelősségteljesebben kormányozni, mind gazdaságilag, mind a demokratikus értékek beágyazottabbá tételéért.

Szerencsétlenségünkre a magyar közélet legtehetségesebb és legelszántabb hordószónoka föladta az antidemokratikus hagyomány meghaladásának kísérletét, és sértettségében a meglévő rossz tradíciókra építve lépett fel, mert személyes történelmi szerepét így látta biztosítottnak.

A rendszerváltás bukásának okait a jelenkori cselekvés szempontjából akkor vizsgáljuk helyesen, ha elkülönítjük az antidemokratikus hagyomány adottságait azoktól az okoktól, melyek nem voltak szükségszerűek, azaz melyeken elvileg változtatni lehetne, s melyekkel kapcsolatban a felelősség kérdése is felvethető. Ez utóbbiak körében meg lehetne vizsgálni a működtető személyek vagy csoportok által elkövetett „hibákat” abból a célból, hogy az alapvetően jó intézményrendszer működtetését a későbbiekben korrigálhassuk. Ez – ellentétben Vásárhelyi cikkével – valódi szembenézés volna. (Fontos szempont a felelősségek vizsgálatánál a „hibák” és a tudatos rombolás megkülönböztetése.)

Ahogy Vásárhelyi a felelősségről beszél, azzal nem sokra megyünk. Azt állítja, felelősek vagyunk mindannyian azért, hogy a rendszerváltás megbukott. Tagadhatatlan, ugyanakkor egyrészt evidencia, hogy egy ország jelenkori állapotáért mindig felelős a mindenkori történelmi előzmény és az azt alakító, abban részt vevő személyek mindegyike. Felelősségről érdemben akkor lehet beszélni, ha differenciáltan közelítünk a kérdéshez. Ez persze kényes téma, de nem kellene gyávaságból vagy tapintatból kikerülni. Mert ez is az önmagunkkal való szembenézés része.

9. Vásárhelyi cikkéből, érveléséből és megközelítési módjából számomra olyan attitűd vagy magatartás körvonalazódik, melyet jellemzőnek tartok a balliberálisnak nevezett sajtó és közélet szereplőinek jelentős részére, s mely káros a demokrácia válságának problémájára adott válaszok megfelelő volta szempontjából.

Arra gondolok, hogy egy adott álláspont vagy nézet legitimitásának fontos része lett annak népszerűsége.

Az, hogy jelenleg mi népszerű, nagyrészt tudatos történelemhamisítás és agymosás, cinikus félreértelmezések, rosszindulat és lejáratások, hazug propaganda következménye. Ha azt a követelményt támasztjuk megoldási javaslatunknak, hogy az ily módon manipulált közvéleménynek megfeleljen, akkor közvetve lemondunk arról, hogy a rendszerváltás általunk igaznak tartott történetén alapuló koncepciót alkossunk, s áttételesen igazként fogadjuk el a manipuláció következtében is létrejött közvélekedést, ahelyett, hogy kizárólag mint létezőként tekintenénk rá.

10. Hitelesek akkor vagyunk, ha azt mondjuk, amit helyesnek gondolunk, és ezt a gondolatot próbáljuk társadalmilag elfogadható módon megvalósítani, nem pedig azt, ami a lakosság pillanatnyi, jelenlegi hangulatához a legjobban illik.

Orbán hitelessége a hatalom akarásában rejlik, többször került olyan helyzetbe, melyben mindenki más feladta volna, de ő felállt, harcolt, egyre nemtelenebb eszközökkel. Az emberek nagy részének ez a küzdés imponált. Talán ebben az egy dologban önmagához hű maradt.

A legnagyobb gond a mai ellenzéki pártokkal és különösen a sajtóval, hogy átvették azt a kvázipolitológusi szakbarbár nyelvet, mely mellőzi az értékszempontú elemzést, minden koncepciót szavazatszerző ereje szempontjából értékel, lehetetlenné téve azok elvszerű ütköztetését.

Az ellenzék hiteltelenségének másik oka az a következetlenség, mellyel egyrészt azt állítja, hogy nincs demokrácia, mert nincs jogállam, nincsen hatalommegosztás, nincsenek fékek és ellensúlyok, független intézmények, társadalmi egyeztetések stb., ugyanakkor részt vesz a pusztán formálisan létező, tartalmilag kiüresített intézmények működtetésében, elfogadja anyagi juttatásait, szabályait, s ezzel részben legitimálja azokat, így nem bírálhatja hitelesen az alaprendszert, a demokrácia paravánja mögé bújó bűnöző államot.

Bajnai kezdeti fellépése hiteles volt, de amint maga mellé vette a professzionális szavazatszerző politológus és tanácsadó Szigetvárit, azaz profi politikussá akart válni a jelenlegi trend értelmében, engedményeket tett a közhangulatnak, elfogadta a fals játékszabályokat, nem bírálhatott már hitelesen, semmivé vált.

A totális demagógia a Fidesznek megy, ebben rejlik sikeressége, ezt morális okokból nem javasolhatjuk. A másik út az elvszerűség alapján a nem demokratikus intézmények negligálása, a rendszer alapjainak kritikája lenne. Ezt nem vállalják, mert kockázatokkal és áldozatvállalással jár. Ehelyett ma a demokratikus oldal valami köztes állapotban leledzik, nem elég gátlástalan és tehetséges a Fideszéhez hasonló, kizárólag a hatalom és az erőforrások megszerzésére irányuló „politikához”, ugyanakkor nem elég bátor ahhoz, hogy népszerűségtől függetlenül azt mondja, amit gondol, és lemondjon a kiüresített intézményekben való részvételről, rendszeren kívüli underground alapokra építkezzen.

Így éppen azt a hitelességet veszíti el, mely által paradox módon egy elvszerűen képviselt álláspont népszerű lehetne.